

ilmi dergi
diyanet

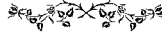
DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

Üç Ayda Bir Yayınlanır

Cilt: 44 • Sayı: 4 • Ekim - Kasım - Aralık 2008

DÎNÎ İLETİŞİM BAĞLAMINDA KUR'AN'DA “KAVL” (SÖZ) ÇEŞİTLERİ

Ahmet KOÇ *

Özet:

Dînî iletişim, belirli strateji, yöntem ve teknikler çerçevesinde ilkel olarak yapılması gereken organize bir süreçtir. Bu süreci tüm boyutlarıyla etkileyen ve yönlendiren en önemli vasıta ise dildir. Sağlıklı bir dînî iletişim için dilin teknik olarak doğru kullanılması yanında üslup bakımından da yerinde ve etkili olması gerekir. Bu makalede, dînî iletişim dilinin nasıl olması gerektiği hususu Kur'an'da yer alan “kavl/söz” çeşitleri etrafında incelenmiştir. Makalede öncelikle Kur'an'da “kavl” kelimesinin dînî iletişimle ilgili formları analiz edilmiş, sonra da dînî iletişim dilinin özelliklerine ışık tutacak ilkefer üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dil, İletişim, Dînî İletişim, Kur'an, “Kavl”.

The Types Of “al-Qawl” (Utterance) in The Qur'an in The Context of Religious Communication

Abstract:

Religious communication is an organized process which must be done principally in the certain strategy, method and techniques. The most important instrument, which effects and directs this process with all dimensions, is language. For a healthy religious communication, it is necessary to use the language in its own place and in effective manner as well as it is true technically. In this article we searched the mat-

* Doç. Dr., Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ter of “how the language of religious communication should be in the perspective of the variant using forms of “al-Qawl/utterance” cited in the Quran. In the article, first of all, it is analyzed the forms which related with the religious communication of the word “al-Qawl” in the Qur’an, then, it is observed on the principles which guide to the features of the language of religious communication.

Key Words: Language, Communication, Religious Communication, The Qur’an, “al-Qawl”.

Giriş

İletişimin, kullanıldığı alanlara göre çeşitli tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardaki ortak özelliklerden yola çıkıldığında denilebilir ki iletişim; insanların bilgi, duygu, düşünce, yargı, tutum ve becerilerini bir takım semboller aracılığıyla anlamlı iletilere dönüştürerek karşılıklı olarak paylaştıkları dinamik bir süreçtir.¹ Bu süreç, kaynak (verici-iletken), mesaj (bildiri-ileti), kanal (oluk-araç) ve hedef (alıcı- iletilen) olmak üzere dört temel öğeden oluşmaktadır.

Kaynak, iletişim sürecini başlatan, iletiyi düzenleyen ve hedefe gönderen kişi ya da kişilerdir. Mesaj, kaynağın hedefe gönderdiği bilgi, duygu, düşünce vb. şeyleri temsil eden sembollerdir. Kanal, mesajı hedefe ulaştıran her türlü araç, yol ve imkânlardır. Hedef ise, kaynağın gönderdiği mesaja muhatap olan kişi ya da kişilerdir.

Hedefin, kaynağın mesajına verdiği tepkiler anlamına gelen “geri bildirim” de, iletişim sürecinde hedefin algılama ve anlama fonksiyonu ile kaynak arasındaki anlaşmanın başarı durumu hakkında bilgi veren önemli bir iletişim öğesidir.²

İletişim süreci, bir iletiyi anlaşılır biçimde kodlayarak hedefe gönderme işlemi ile başlar. Burada kod, iletinin işaret haline dönüşmesinde kullanılan semboller ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların tümünü ifade eder. Bu bağlamda işaret sistemi olarak dil, bir koddur.³ Dil olmadan iletişim olmaz. Algılarımızı, yorumlarımızı, yargılarımızı, bilgilerimizi dil ile ifade ederiz. Gerçeği örgütlememizi, düşünüp anlam verebilmemizi ve düşüncelerimizi iletebilmemizi dil sağlar.⁴

1 Bk. Merih Zılhoğlu, *İletişim Nedir*, İstanbul 1993, s. 3-6; Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Ark Yay., Ankara 1994, s. 98-99; Orhan Gökçe, *İletişim Bilimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 7-10.

2 Bk. Zılhoğlu, *a.g.e.*, s. 92 vd.; Gökçe, *a.g.e.*, 27 vd.

3 Gökçe, *a.g.e.*, s. 34.

4 Zılhoğlu, *a.g.e.*, s. 133-134.

Dilin temel aracı sözdür. Konuşma dili de, yazılı dil de söze dayanarak oluşur. Konuşma dilinin aracı ses ise, yazı dilinin aracı harflerdir. İnsanların birbiriyle anlaşmak için sesli olarak kullandığı göstergeler dizgisine konuşma dili denir. Yüz yüze iletişimde sadece konuşma dili değil onun yanı sıra değişik türden kodlar da kullanılır.⁵ Bir başka ifadeyle sözlü ve sözsüz kodlar ortama bağlı olarak tek başına ya da birlikte kullanılır.

Sözlü iletişim, "dil" ve "dil ötesi" unsurlar taşır. İnsanların karşılıklı konuşmaları, hatta yazışmaları dil ile iletişim sayılmıştır. Dil ötesi iletişim ise, sesin niteliği ile ilgilidir. Ses tonu, hızı, şiddeti, hangi kelimelerin vurgulandığı, duraklamalar ve benzeri özellikleri kapsar. Dil ile iletişimde kişilerin "ne söyledikleri", dil ötesi iletişimde ise "nasıl söyledikleri" önemlidir. Araştırmalar, insanların günlük hayatlarında birbirlerinin ne söylediklerinden daha çok nasıl söylediklerine dikkat ettiklerini göstermiştir.⁶

Bu bakımdan yüz yüze iletişimde sözlü kodlar yanında, ses özellikleri ve vücudun duruşu, jest ve mimikler, el kol hareketleri, göz teması, dokunma, susma, muhatapla araya konan mesafe, giyim kuşam, statü ve varlık göstergeleri, rozet, takı ve koku gibi sözsüz kodlar da ilişkilerin belirlenmesinde önemli araçlardır.⁷

Demek oluyor ki iletişim becerisi, mesajları sadece söz ile ifade etmekten ibaret olmayıp; mesajın aktarılması için seçilmiş sözcükler, ses ve beden dili setinden oluşan bir tutumlar bütünüdür. Nitekim iletişimde yaklaşık olarak sözcüklerin %10, sesin %30 ve beden dilinin %60 rol oynadığından söz edilmektedir.⁸

Öte yandan, son yıllarda yapılan çalışmalar bilgi geçişini iletişim kuramlarına dayandırma konusunda yoğunlaşmıştır. Bu anlamda eğitim, esasında bir iletişim sürecidir ve iletişimde bulunmaksızın eğitim yapmak söz konusu değildir.⁹ İletişim eğitimle ilgili bir terim olarak ele alındığında, davranış değişikliği meydana getirmek üzere fikir, bilgi, tutum, duygu ve becerilerin paylaşılması sürecidir.¹⁰ İletişimin

5 V. Doğan Günay, *Dil ve İletişim*, Multilingual Yay., İstanbul 2004, s. 89, 92.

6 Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yay., İstanbul 2004, s. 27.

7 Bk. Zilloğlu, *a.g.e.*, s. 217; Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997, s. 33; Zühal Baltaş-Acar Baltaş, *Bedenin Dili*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s. 30; Dökmen, *a.g.e.*, s. 27-34; Gökçe, *a.g.e.*, s. 52.

8 Baltaş- Baltaş, *a.g.e.*, s. 31; Akif Ergin, *Öğretim Teknolojisi İletişim*, Pegem Yay., Ankara 1995, s. 171.

9 Leyla Küçükahmet, *Eğitim Programları ve Öğretim, Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Gazi Kitabevi, Ankara 1997, s. 33.

10 Kamuran Çilenti, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Ankara 1988, s. 43.

tutum oluşumu ve değişimi açısından fonksiyonu, alıcılarda yeni bir tutum geliştirmek veya var olan tutumun şiddetini arttırmak ya da var olan tutumu değiştirmektir.¹¹

Günümüzde din eğitimi ve öğretimi etkinliklerinde görev alan öğretmen, müftü, vaiz, imam-hatip vb. din eğitimcileri hedef kitlede dînî tutum ve davranışlar geliştirmeye veya var olanları pekiştirmeye ya da değiştirmeye çalışırken dînî iletişimde bulunmaktadır.

Dînî iletişim; tebliğ, davet, beyan, talim, tezkiye, vaaz, irşad vb. etkinlikleri kapsayan çok yönlü bir faaliyettir. Dînî iletişimde bulunanların görevi, sadece mesajı hedef kitleye aktarmak değil, aynı zamanda da aktarılan mesajın anlaşılmasını ve benimsenmesini sağlamaktır. Bu yüzden dînî iletişimde bulunanların bir takım niteliklere ve yeterliliklere sahip olması gerekir. Bunların en önemlilerinden birisi şüphesiz ki dili, doğru ve etkin bir şekilde kullanabilmektir.

Dil, iletişim sürecini bütün boyutlarıyla etkilemekte ve yönlendirmektedir. Dil, nasıl kullanıldığına bağlı olarak maksat ve yorum itibarıyla birçok farklı anlam taşıyabilmekte ve bir cümlecik hatta bazen tek bir kelime, bağlamına ve ifade ediliş biçimine göre çok sayıda işlev üstlenebilmektedir.¹²

Meramını dil ile ifade etmek, sözcüklerle konuşmak insana has bir yetenektir. Kur'an'ın ifadesiyle insanı yaratan, ona beyan yeteneğini veren, düşünmeyi ve konuşmayı öğreten Allah'tır.¹³ Bu eylemleri yapabilmesi için gerekli olan işaretleri, sembolleri, eşyanın isimlerini öğreten de yine Allah'tır.¹⁴

Kur'an, insanın bu yeteneğine dikkat çektiği gibi bu yeteneğin nasıl kullanılması gerektiğine dair ilkeler de sunmaktadır. İnsanlardan en güzel bir biçimde konuşmalarını, sözün en güzelini söylemelerini isteyen Kur'an¹⁵ bir iletişim aracı olarak dilin/sözün dinleyicilerde iyi duygular oluşturacak güzellikte ve aynı zamanda açık ve anlaşılır nitelikte olması gerektiğine de vurgu yapmaktadır.¹⁶ Ayrıca Kur'an'ın kendisi de ağır sorumluluklar yükleyen (kavl-i sakîl)¹⁷ ve doğruyu

11 Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul 1979, s. 165.

12 John C. Condon, *Kelimelerin Büyüklüğü Dünyası Anlambilim ve İletişim*, çev. M. Çiftkaya, İnsan Yay., İstanbul 1998, s. 135.

13 Rahman 55/1-4.

14 Bakara 2/31.

15 İsrâ 17/53.

16 Mesela bk. Yusuf 12/2; İbrahim 14/4; Meryem 19/ 97; Zuhuruf 43/3; Duhan 44/58 vb.

17 Müzemmil 73/5.

yanlıştan ayıran bir söz (kavl-i fasl)¹⁸ olma niteliğiyle "sözlerin en güzeli" olarak takdim edilmektedir.¹⁹

Kendisine sözün özü (cevâmiu'l-kelim) verilen, az sözle çok anlamlar ifade etme özelliğine sahip olan Hz. Peygamber de²⁰; "Bazı sözlerde büyüleyici bir güç vardır"²¹ derken dilin/sözün tesirine ve önemine işaret etmektedir.

İşte bu makalenin amacı da, dînî iletişimde dilin/sözün öneminden yola çıkarak Kur'an'daki "kavl" kelimesinin dînî iletişimle ilgili formlarını incelemek ve etkili bir iletişim için dînî iletişimde kaynak görevi yapanlara rehberlik edecek ilkeler belirlemeye çalışmaktır.

I. KUR'AN'DA "KAVL" ÇEŞİTLERİ

"Kavl" lügatte; söz, lafız, ifade, görüş, anlaşma, inanç, akide, doktrin, konuşma ve öğreti gibi anlamlara gelmektedir.²² Kur'an'da ise doksan üç yerde geçmekte²³ ve daha çok; söz, konuşma, ifade ve beyan anlamlarına gelmektedir. Bununla birlikte bazı ayetlerde Kur'an, vahiy²⁴, bazı ayetlerde vaad, azap, yargı, hüküm²⁵, bazı ayetlerde ise olumlu veya olumsuz olsun insanın inanç, kanaat, fikir ve görüşlerini ifade etmektedir.²⁶

Buradan da anlaşılacağı üzere "kavl", kullanıldığı yere göre Kur'an'da zengin bir anlam içeriğine sahiptir. Bütün bu anlamlar üzerinde durmak bu makalenin amacını aşmaktadır. Bu bakımdan burada "kavl" in Kur'an'da geçen bütün kullanımları değil, sadece "söz" anlamına gelen ve dînî iletişim dilinin özellikleri ile ilgili olarak bu

18 Târk 86/13.

19 Zümer 39/23.

20 Buharî, *Cihad* 122; Müslim, *Mesâcid* 5.

21 Buharî, *Nikâh* 47; Müslim, *Cuma* 47; Tirmizî, *Birr* 81.

22 Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, Kahraman Yay., İstanbul 1986, s. 626 vd; Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arâs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tah. Mustafa Hicazî, Kuveyt 1998, c. XXX, s. 291 vd.

23 M. F. Abdulkaki, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim*, Çağrı Yay., İstanbul 1990, s. 576-578.

24 Mesela bk. Târk 86/13; Tekvir 81/19; Mü'minûn 23/68; Hakka 69/40-42; Müzzemmil 73/5; Hacc 22/24; Kasas 28/51.

25 Mesela bk. Secde 32/13; Saffât 37/31; İsrâ 17/16; Mü'minûn 23/27; Yâsîn 36/7, 70; Fussilet 41/25; Ahkâf 46/18; Neml 27/82, 85; Hüd 11/40; Kasas 28/63; Kâf 50/29.

26 Mesela bk. Mülk 67/13; Zâriyât 51/78; Hac 22/24. Konuyla ilgili yorumlar için bk. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. C.Koytak-A.Ertürk, İşaret Yay., İstanbul 1996, c. II, s. 486/Dipnot 22, c. II, s. 673/Dipnot 30; c. III, s. 1069/Dipnot 4; c. III, s. 1170/Dipnot 10.

sözün özelliklerine işaret eden kullanımları incelenecektir. Zira Kur'an'da yer alan kavil/söz çeşitleri bize dñnî iletişim dilinin nasıl olması gerektiğine dair önemli açılımlar getirmektedir.

Sınırlandırdığımız çerçevede Kur'an'da geçen "kavl" çeşitleri şunlardır:

1. Kavl-i Ma'rûf

Kavl-i ma'rûf, Kur'an'da altı yerde geçmektedir. Bunlardan birincisi, dul bir kadınla evlenme niyeti taşıyan kişinin iddet müddeti içerisinde ona karşı tavrının nasıl olması gerektiğini açıklayan ayettir. Ayette kavl-i ma'rûf'un geçtiği kısım şöyledir:

"... (İddet beklemekte olan dul kadınlara) evlenme niyetinizi hissettirmenizde veya gönlünüzde tutmanızda sizin için bir günah yoktur... Bu sırada örfe uygun meşru konuşmanın dışında onlarla gizli bir buluşma için anlaşmayın ..."²⁷

Kavl-i ma'rûf burada, ruhun huzur bulduğu ve aynı zamanda aklın, dinin ve örfün güzel gördüğü kötü ve çirkin olmayan sözler ve konuşmalar şeklinde açıklanmıştır.²⁸ Kavl-i ma'rûf, aynı zamanda doğru, usulüne uygun söylenen yapıcı, anlaşılır, kırıncı olmayan, net ve açık, kötü düşünce ve ümitlere kapı açmayan meşru sözlerdir.²⁹

Genellikle, "örfe uygun meşru sözler" şeklinde anlaşılan kavl-i ma'rûf, bu ayette erkeğin evlenme niyeti taşıdığı dul kadına bu niyetini hissettirmek amacıyla sarf edeceği makul ve meşru sözler şeklinde açıklanmış ve burada maksadın ima yoluyla üstü kapalı anlatım olduğu da ifade edilmiştir.³⁰

Kavl-i ma'rûf'un Kur'an'da geçtiği ikinci yer, ihtiyaç sahibi insanlara infak eden kimselerin bunu yaparken nasıl davranmaları gerektiğini açıklayan ayettir. Ayette kavl-i ma'rûf'un geçtiği kısım şöyledir:

"Gönül alıcı güzel bir söz ve başkasının eksikliğini gizleme (bağışlama), peşinden incitmenin geldiği bir maddî yardımdan (sadaka) daha hayırlıdır"³¹

27 Bakara 2/235.

28 Bk. Cârullah Zemahşerî, *Tefsîrû'l-Keşşâf*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, c. I, s. 279-280.

29 İ. Lütî Çakan, "Hitabet ve İrşad açısından Kur'an-ı Kerim'de Söz Çeşitleri", *I. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, (1-5 Kasım 1993) Ankara 1995, c. I, s. 251.

30 Bk. Fahrreddin Razî, *et-Tefsîrû'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990, c. VI, s. 111, 114.

31 Bakara 2/263.

Burada geçen kavl-i ma'rûf genellikle, gönül alıcı, tatlı, yapıcı, "gönüllerin kabul edip, yadırgamadığı, çirkin görmediği söz" olarak açıklanmaktadır.³²

Kavl-i ma'rûf'un Kur'an'da geçtiği üçüncü yer, malı koruyamayacak durumda olan zayıf ve aciz kimselere karşı nasıl davranılması gerektiğini açıklayan ayettir. Burada kavl-i ma'rûf'un geçtiği kısım şöyledir:

"Allah'ın koruyasınız diye sizin sorumluluğunuza bıraktığı malları muhakeme yeteneği zayıf kimselere vermeyin; ama bu mallarla onların geçimlerini karşılayın, onları güdürün ve onları (hoşnut edecek) nazik sözler söyleyin"³³

Burada kavl-i ma'rûf'un; güzel öğüt, tavsiye, tatlı ve işe yarar söz ve ayette sözü edilen zayıf kimselere güzel vaadlerde bulunmak, dua etmek ve onları mutlu edecek sözler söylemek anlamlarına geldiği belirtilmiştir. Bu anlamda gönüllerin kendisinde huzur bulup sevdiği her söz ve davranış ma'rûf, iyi, güzel; gönüllerin yadırgadığı, hoşlanmadığı ve nefret ettiği her söz ve davranış ise münker, kötü, çirkin sayılmıştır.³⁴

Kavl-i ma'rûf'un Kur'an'da geçtiği dördüncü yer, bir mirasın paylaşılması esnasında orada bulunup da vâris olmayanlara nasıl davranılması gerektiğini açıklayan ayettir. Burada kavl-i ma'rûf'un geçtiği kısım şöyledir:

"[Mirasın] bölüştürülmesi sırasında [vâris olmayan] akrabalar, yetimler ve muhtaçlar hazır bulduklarında, onlara da ondan bir şeyler verin ve onlara (gönül alıcı) nazik sözler söyleyin"³⁵

Burada geçen "kavl-i ma'rûf" ile kastedilen, yapılan bağışla birlikte sözle başa kakma ve eziyetin olmaması yahut da bağış yapılan kimselere daha fazlasını verme isteği ve bir şey verilemeyen kimselere özür beyan etmektir denilmiştir.³⁶

Kavl-i ma'rûf'un Kur'an'da geçtiği beşinci yer, savaştan bahseden açık ve kesin hükümlü vahiy indirildiğinde kalplerinde hastalık olanların büyük bir ölüm korkusu yaşamaları karşısında, yapmaları gerekeni açıklayan ayettir. Burada kavl-i ma'rûf'un geçtiği kısım şöyledir:

32 Razi, *a.g.e.*, c. VII, s. 43.

33 Nisa 4/5.

34 Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 152.

35 Nisa 4/8.

36 Razi, *a.g.e.*, c. IX, s. 161.

“... Onlara düşen Allah’ın çağrısına uymak ve O’nun rızasını kazanabilecek bir söz söylemekti. İş ciddiye bindiği zaman Allah’a verdikleri söze sadık kalsalardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu...”³⁷

Kavl-i ma’rûf’un Kur’an’da geçtiği altıncı yer ise, Hz. Peygamberin eşlerinin sosyal ilişkilerini düzenleyen ayetler içindedir. Burada kavl-i ma’rûf’un geçtiği kısım şöyledir:

“Ey Peygamber eşleri! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takva ile korunacaksınız, edalı bir şekilde konuşmayın ki kalplerinde maraz olanlar [size karşı] bir arzuya kapılmasın; daima yerinde ve (örfe) uygun (ölçülü ve ağırbaşlı) şekilde konuşun.”³⁸

Kısaca Ma’rûf, “güzelliği aklen ve dînen bilinen ve herkesin kavrayacağı ölçüde açık olan her türlü eylemdir ve münker’in tam karşıtıdır.”³⁹ Nitekim Kur’an’da yapılması istenen şeylere ma’rûf, istenmeyen şeylere münker denilmiştir.⁴⁰ Yine Kur’an’da çirkin ve yakışsız söze münker denilmiştir.⁴¹

Netice olarak denilebilir ki kavl-i ma’rûf, Kur’an’da geçtiği yerlere göre ince farklılıklar göstermekle birlikte bir bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde şöyle bir anlam taşımaktadır: İçeriği ve söylenme üslubu muhatabın içine ferahlık ve hoşnutluk veren, doğru ve usulüne uygun söylenen, kırıcı olmayan, yanlış anlamaya götürmeyecek şekilde açık ve net olan ve herkes tarafından güzelliği kabul edilen makul, meşru, yapıcı, zamanına ve yerine uygun düşen güzel sözler ve konuşmalarıdır.

2. Kavl-i Sedîd

Kavl-i sedîd, Kur’an’da iki yerde geçmektedir. Bunlardan birincisi, kendi haklarını savunamayacak durumda olanların (yetimler) haklarını korumak için nasıl davranılması gerektiğini açıklayan ayettir. Bu ayet şöyledir:

“Arkalarında eli ermez, gücü yetmez küçük çocuklar bıraktıkları takdirde, onların halleri nice olur diye endişe edenler, yetimlere haksızlık etmekten de öylece korksunlar da Allah’tan sakınsınlar ve [onların hakları konusunda] doğru [sağlam] söz söylesinler.”⁴²

37 Muhammed 47/20-21.

38 Ahzab 33/32.

39 Râğib el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 496.

40 Bk. Âl-i İmran 3/114; Araf 7/157; Tevbe 9/67, 71, 112; Hac 22/41.

41 Mücadele 58/2.

42 Nisa 4/9.

Burada kavl-i sedîd; "hakkı konuşmak", "dürüst ve insafli konuşmak"⁴³ şeklinde anlaşıldığı gibi "sağlam, dosdoğru söz"⁴⁴ olarak da yorumlanmıştır.

"Kavl-i sedîd"ın Kur'an'da geçtiği ikinci ayet ise doğrudan ve mutlak anlamda inananların sözlerinin, konuşmalarının niteliğini açıklamaktadır.

"Ey inananlar! Allah'tan sakının ve [her zaman] hak ve doğru söz söyleyin"⁴⁵

Sedîd sözlükte, doğru demektir. Sıdk, reşâd, adl, savâb ve istikamet kelimeleri ile eş; kizb ile zıd anlamdadır. Kavl-i sedîd ise, gerçeği ortaya koyan, insanı hakka ve doğruya götüren, yalanı ve haksızlığı bulunmayan, yerinde söylenmiş isabetli, sağlam ve doğru söze denir.⁴⁶

Kavl-i sedîd hakkında şöyle bir yorum da getirilmektedir: "Kavl-i sedîd ifadesi kelime anlamıyla "taşı gedğine koyduran söz", yani doğru ve yerinde söylenen söz anlamına gelir. Bu ayette ise, başkaları hakkında bütün gizli anlamlardan, îmalardan ve yersiz kuşkulardan arınmış bir şekilde konuşmayı ve gerçeği abartmadan ve azaltmadan olduğu gibi aktarmayı ifade eder."⁴⁷ Keza burada kavl-i sedîd'in, hangi hususta olursa olsun hak ve doğruya yönelik olarak söylenen sağlam söze karşılık geldiği ve sonunda yalan çıkacak, söyleyeni küçük düşürecek çürük sözlerden uzaklığı anlattığı da ifade edilmektedir.⁴⁸

Görülüyor ki, kavl-i sedîd en genel anlamda doğru, gerçek ve adil sözdür.⁴⁹ Kur'an'da bunun tam zıddı olarak "kavl-i zûr" kullanılır ki bu, asılsız, mesnetsiz ve kaçınılması gereken sözleri ifade etmektedir.⁵⁰ Bu durumda denilebilir ki, kavl-i sedîd, her türlü olumsuz sıfatlardan, şaibelerden uzak olarak her zaman ve şartta hakikati ifade eden sağlam ve güvenilir sözdür.

3. Kavl-i Meysûr

Kavl-i meysûr, Kur'an'da sadece bir yerde geçmekte ve burada muhtaç kimsele-
rin beklentilerine, makul ve meşru gerekçelerle karşılık verememe, onlara yardım
edememe durumunda nasıl davranılması gerektiği açıklanmaktadır. Ayet şöyledir:

43 Esed, a.g.e., c. II, s. 868/Dipnot 86.

44 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, ty., c. II, s.1270, 1296.

45 Ahzab 33/70.

46 İsmail Karagöz, "Sedîd" mad., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB. Yay., Ankara 2006, s.583.

47 Esed, a.g.e., c. II, s. 868/Dipnot 86.

48 Elmalılı, a.g.e., c. VI, s. 3933.

49 Zemahşeri, a.g.e., c. III, s. 546.

50 Hac 22/30. Bk. Ayrıca Mücadele 58/2.

“Eğer sen (kendin de) Rabbinin katından ihtiyaç duyduğun bir lüftü/bir rahmeti arama çabası içinde olduğun için [ihtiyaç sahiplerine] ilgisiz kalmak zorunda isen, o zaman hiç değilse onlara yumuşak/yatıştırıcı bir söz söyle”⁵¹

Ayette geçen, “kavl-i meysûr” un; kibarca reddetmek, yumuşaklık, kolaylık ve külfet gerektirmeyen tatlı söz anlamlarına geldiği ifade edilmiştir⁵² ki buna göre kavl-i meysûr, gönül alıcı, teselli edici, kolaylaştırıcı, yatıştırıcı, kibar, yumuşak ve tatlı söz demektir.

4. Kavl-i Belîğ

Kavl-i belîğ de Kur’an’da sadece bir yerde geçmekte ve burada ikiyüzlülere nasıl davranılacağı ve onlarla yapılacak konuşmanın özelliği açıklanmaktadır. Ayet şöyledir:

“Allah onların (ikiyüzlülerin) kalplerindeki her şeyi bilir; o halde kendi hallerine bırak onları, onlara öğüt ver ve kendileri hakkında içlerine işleyecek etkili söz söyle!”⁵³

Bu ayetten yola çıkıldığında görülüyor ki, ikiyüzlülerle iletişimde onların yapıp ettiklerini ortaya dökmeden öncelikle öğüt, sonra da içlerine işleyecek etkili sözler söyleme yoluna gidilmelidir. Yani, muhatabın olumsuz tutum ve davranışlarına aldırış etmeden, onları deşifre etmeden, öncelikle öğüt verilecektir. Bu ayetin bir yorumunda şöyle denilmektedir: “Bir kimse, hasmının sırlarını, kalbinde sakladıklarını ortaya dökerse, bu durum çoğu kez hasmın o kimseye aldırmasında, kötülüğünün artmasına, hatta kavgaya ve çatışmaya yol açabilir. Bundan dolayı ayetteki; “o halde kendi hallerine bırak onları” ifadesiyle adeta Hz. Peygamber’e şöyle denilmektedir: “Onlardan yüz çevirmekle yetin, onların gizliliklerini ortaya dökme. İçlerinde sakladıkları şeylerin aslını bildiğini onlara gösterme.”⁵⁴

Bununla birlikte ikiyüzlü insanların esas problemi kalplerinde, iç dünyalarında olduğundan hareketle, onlarla kurulacak dînî iletişimin olumlu neticeler verebilmesi için onları derinden etkileyecek, içlerine işleyecek, vicdanlarını harekete geçirecek, tesirli, dokunaklı etkili sözlere ihtiyaç vardır. Ayette geçen etkili (belîğ) sözlerle kastedilenin; terğib, terhib, ihzar, inzar, ödül, ceza vb. şeyleri ihtiva eden anlamlı sözler olduğu söylenmektedir.⁵⁵

51 İsra 17/28.

52 Razî, *a.g.e.*, c. XX, s. 155.

53 Nisa 4/63.

54 Razî, *a.g.e.*, c. X, s. 127.

55 Razî, *a.g.e.*, c. X, s. 128.

Nitekim bu ayetin yorumunda, "içlerine işleyecek etkili sözler söyle" şeklindeki izah yanında, "o ikiyüzlüleri, ruhlarının geleceği ve ruhlarını azaptan kurtaracak işler yapmaları hakkında uyar ki, içlerini düzeltsinler" ya da "onlara تنها yerlerde boş zamanlarında güzel söz söyle ki başkalarının etkisinde kalmadan sağlam kafa ile senin sözlerini düşünüp anlasınlar, doğruyu bulsunlar" şeklinde açıklamalar da getirilmiştir.⁵⁶

Öte yandan Kur'an, ikiyüzlülerin "söz ustası" olduklarına çeşitli vesilelerle dikkat çeker.⁵⁷ Onların özelliklerinden, tanınma yollarından söz ederken de konuşma tarzlarına dair özel bir tabir kullanır; "Lahnu'l-kavl".⁵⁸ "Lahnu'l-kavl", konuşma tarzı ve üslubu, sözü muhataptan başkasının anlayamayacağı şekilde kapalı ve sembolik bir tarzda ifade etmek demektir.⁵⁹ Yani, sözü gerçek anlamından uzaklaştırarak ve asıl maksadı ve niyeti çeşitli dil oyunları ile gizleyerek kullanmaktır.

Hz. Peygamber'in ikiyüzlülerin, dili çok iyi kullanmaları dolayısıyla ümmeti hakkında endişe duyduğunu ifade eden sözleri⁶⁰ bu anlamı teyid etmektedir. Dolayısıyla bu tür insanlarla kurulacak iletişimde onları derinden etkileyecek, içlerine işleyecek, düşünmeye sevk edecek dokunaklı bir dil ve üslup kullanılmalıdır.

5. Kavl-i Leyyin

Kavl-i leyyin de Kur'an'da bir yerde geçmektedir. Bu ayette, Hz. Musa ve Hz. Harun'un, hasımları Firavun'la nasıl konuşmaları gerektiği açıklanmaktadır. Ayet şöyledir:

"... Onunla yumuşak bir dille konuşun ki, o zaman belki aklını başına toplar (öğüt alıp düşünür), yahut ürperir-çekinir-korkar."⁶¹

Buradaki yumuşaklık, muhatabı açıkça ve sert bir biçimde suçlamamakla birlikte gerçeği olduğu gibi söylemek demektir. Buna bugün için "diplomasi dili ve üslubu" ya da "tebliğ ve irşad diplomasisi" de denilebilir.⁶² Kur'an, Hz. Musa ile Firavun ve etrafındakilerin arasında geçen konuşmalardan örnekler sunarken bir bakıma da

56 Bk. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, yy., ty., c. II, s. 314.

57 Mesela bk. Bakara 2/204, Münafikun 63/4.

58 Muhammed 47/30.

59 Asım Efendi, *Kamûs*, İstanbul 1305, c. IV, s. 746.

60 Bk. Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 22, 24.

61 Ta Ha 20/44.

62 Çakan, *a.g.e.*, s. 253.

“kavl-i leyyin’in uygulamasını göstermektedir.⁶³ Bu ayetler incelendiğinde Hz. Musa’nın, sataşmalara aldırmadan, kırıcı olmadan, yumuşak bir üslupla ama muhataplarına vermesi gereken mesajları da aslını bozmadan olduğu gibi verdiği görülmektedir.

Bu ayette insan davranışlarıyla ilgili evrensel bir ilke getirilmekte, Allah’ın, peygamberlerine bir günahkâr için yönelttiği “onunla yumuşak, ılımlı bir tarzda konuş ki, aklını başına toplamak için fırsatı olsun” emri, bütün tebliğ çabalarına ışık tutmaktadır.⁶⁴

Ayet, yumuşak ve tatlı dilin insanlık onurunu öne çıkartacak bir güce sahip olduğunu ve insanı düşündürdüğünü ya da saygı duymaya sevk ettiğini göstermektedir. Sert ve kaba söz insandaki düşünme ve saygı duyma eğilimini öldürmektedir. Öyleyse dînî iletişimde öncelikle muhatabın düşüncesini harekete geçirmek ve muhtevaya saygı duymasını temin etmek gerekir.⁶⁵ Nitekim başka bir ayet, yumuşak davranmanın çekici ve toplayıcı, katı kalpli davranmanın ise itici olduğuna işaret etmektedir.⁶⁶

İnsanlar benimsedikleri değerlerin hafife alınması ve sert bir üslupla eleştirilmesi karşısında genellikle savunmacı tepkiler geliştirirler. Bu da iletişimin kopmasına hatta kaynak durumunda olanların değerlerine karşı düşmanca tutumlar geliştirmelerine yol açabilir.⁶⁷ Bu bakımdan dînî iletişimde mesajları kavl-i leyyin ile sunmak aynı zamanda da; dînî muhtevayı muhataba dayatmamak, “doğru sadece budur, bunun dışındakiler toptan yanlıştır” anlayışı ile hareket etmemek, yanlışlıkları ortaya koyarken incitici olmamak ve belki en önemlisi de muhatabın değer verdiği şeylere hakaret etmemektir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, muhatabın değer verdiği şeylerin aslında değerli olmadığını bilmek ya da onları değerli olarak görmemek başka bir şey, onlara hakaret etmek başka bir şeydir.

6. Kavl-i Kerîm

Kavl-i kerîm de Kur’an’da bir yerde geçmekte ve sosyal hayata dair temel ilkerin sıralandığı bir bölümde, ana-babaya karşı nasıl davranılması gerektiğini açıklayan ayetlerden birinde yer almaktadır. Ayet şöyledir:

63 Bk. Şuara 26/23-28.

64 Esed, *a.g.e.*, c. II, s. 629/Dipnot 28.

65 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, İstanbul 2004, c. XII, s. 265.

66 Âl-i İmran 3/159.

67 En’am 6/108.

“Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenizi, ana-babaya iyi davranmanızı [ihsan] emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına erişirse, onlara sakın “Öf!” deme; onları azarlama; onlara saygılı, yüceltici sözler söyle...”⁶⁸

Burada geçen kavl-i kerîm’in “saygı ve hürmet dolu sözlerle hitap etmek” olduğu söylenmiş, bunun izahında da; “suçlu bir kölenin, katı kalpli, taş yürekli efendisine karşı kullanacağı üsluptur” denilmiştir.⁶⁹ Buna göre kavl-i kerîm; nazik, kibar, hoş, tath, iltifatlı, cömert, hoşgörülü, gönül alıcı, saygılı ve hürmetli sözler anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki ayette “ihsan”, anne babaya karşı hem olumsuz tutum ve davranışlardan sakınmayı hem de olumlu tutum ve davranışlar sergilemeyi kapsayan geniş bir muhtevaya sahiptir. Dolayısıyla anne babaya karşı hem kaba ve kırıcı tutumlardan sakınılacak hem de onlara saygılı, kibar, değer veren bir tutum sergilenecektir.

Kavl-i kerîm, Kur'an'da esas itibarıyla anne babaya karşı gösterilecek tavrı ifade etmek için kullanılmakla birlikte, üzerimizde hususi emeği ve hukuku bulunan saygın kişilere karşı da kavl-i kerîm ile muamele etmek en azından vefanın gereğidir.

7. Kavlı-i Sâbit

Buraya kadar “kavl” kelimesinin, Kur'an'da emir sîgasıyla kullanılan formları incelendi. Kavlı'nın Kur'an'da emir sîgasıyla geçmeyen başka formları da bulunmaktadır. Bunlardan “kavl-i sâbit” konumuzla yakından alakalıdır. Kavlı-i sâbit, Kur'an'da bir yerde geçmektedir. Ayet şöyledir:

“Allah, imana erişenlerin durumunu sapasağlam ve dosdoğru bir sözle, hem dünya hayatında ve hem de ahirette sağlamlaştırır...”⁷⁰

Kavlı'in söz, lafız ya da konuşma gibi birinci anlamlarının ötesinde anlayış, inanç, kanaat, fikir, doktrin vb. anlamlar taşıdığına yukarıda işaret edilmişti. Hz. Peygamber'den nakledildiğine göre, yukarıdaki ayette *kavl-i sâbit*, “*kelime-i tevhîd*” anlayışını yani Allah'tan başka ilâh olmadığı ve Muhammed (as)'in O'nun elçisi olduğunu ifade etmektedir.⁷¹

68 İsra 17/23.

69 Bk. Razî, *a.g.e.*, c. XX, s. 152.

70 İbrahim 14/27.

71 Buharî, *Kitâbu't-Tefsîr* (İbrahim) 2.

Kur'an'da inananların sözü [kavlü'l-mü'minîn] olarak açıklanan "işittik ve itaat ettik"⁷² ifadeleri ve "Allah yoluna çağırın, makbul ve güzel işler işleyen ve "ben müslümanlardanam" diyen kimseden daha güzel söz söyleyen kim olabilir?"⁷³ Ayeti de bu bağlantıyı güçlendirmektedir.

Yukarıdaki ayette geçen "sâbit" sıfatı, nitelediği "söz"ün ya da "anlayış"ın sağlamlığını yani doğru ve tutarlı olduğunu belirtmekte ve böylece kendinden önceki ayetlerde geçen "güzel-doğru söz" ve "güzel-diri ağaç" benzetmesiyle ilişkilendirmektedir.⁷⁴

Bu ayetler şöyledir: "Allah'ın, güzel-doğru bir söz için nasıl bir misal verdiğini görmüyor musun(uz)? Kökü sapasağlam, dalları göğe doğru uzanan güzel-diri bir ağaç gibidir o ki, Rabbinin izniyle her mevsim meyvesini verir durur..."

Çirkin bir sözün durumu ise, kökü toprağın üstüne çıkarılmış, bütünüyle kararsız, dayanaksız çürük bir ağacın durumuna benzer."⁷⁵

Burada geçen "güzel-doğru söz" ifadesi, mahiyeti itibariyle doğru olan ve ahlâkî anlamda iyi ve güzel olana çağırıldığı için yararlı ve kalıcı olan teklif, fikir, inanç ya da öğreti anlamındadır ki aynı zamanda ilâhî mesajlara işaret etmektedir.

"Çirkin söz" ifadesi ise ötekinin tam aksine mahiyeti itibariyle yanlış, ahlâkî anlamda kötü olana çağırıldığı için yıkıma götüren her türlü teklif, fikir, inanç ve öğreti anlamındadır. Bunların "hiçbir bakımdan sağlamlığı yoktur". Bu tür sözler, büyüüne kapılan insanların katında ilk anda büyük bir ilgi uyandırır da etkisi gelip geçicidir.⁷⁶

Kur'an bu tür sözlere başka vesilelerle de dikkat çekmektedir. Mesela, şeytanî güçler tarafından zihinleri çelmek ve aldatmak, böylece hakikati gizlemek ve engellemek amacıyla söylenen asılsız, yaldızlı sözleri "zuhufe'l-kavl"⁷⁷, insanlara yararı olmayan, onları oyalayıp zamanlarını öldüren asılsız lafları ve söz oyunlarını da "lehe've'l-hadîs"⁷⁸ olarak nitelendirmiştir.

72 Nur 24/51; Bk. ayrıca Hac 22/24.

73 Fussilet 41/33.

74 Esed, *a.g.e.*, c. II, s. 507-508/Dipnot 39.

75 İbrahim 14/24-26.

76 Esed, *a.g.e.*, c. II, s. 506/Dipnot 36, 38.

77 En'am 6/112.

78 Lokman 31/6.

Bu ayetler birlikte değerlendirildiğinde "güzel söz"ün taşınması gereken iki temel özellik dikkat çekmektedir: Bunlardan birincisi doğru ve delilli olması, diğeri ise sürekli bir biçimde insanlara yararlı olmasıdır. Nitekim "Güzel sözler O'na yükselir"⁷⁹ mealindeki ayet ve "Güzel söz sadakadır"⁸⁰ mealindeki hadis de konunun önemine dikkat çekmektedir.

II. DİNİ İLETİŞİMDE KULLANILACAK DİLİN ÖZELLİKLERİ

Yukarıda kavlı (söz) çeşitlerinin Kur'an'da iletişimle ilgili kullanımları incelendi. Bu incelemede elde edilen veriler ışığında, günümüz iletişim biliminin açıklamalarından da yararlanarak etkili bir dini iletişim dili hakkında neler söylenebilir?

Öncelikle şunu söylemek gerekir ki, etkili bir dînî iletişim için her şeyden önce hedef kitle iyi tanınmalı, onların haklarına saygı gösterilmeli ve sahip oldukları değerler dikkate alınmalıdır. Bunun için de hedef kitle analizi yapılmalı ve hedef kitlenin seviye, ilgi, ihtiyaç ve beklentileri tespit edilmelidir. Zira dînî iletişimde neyin, nasıl sunulacağı plânlanırken bizi yönlendirecek en önemli faktör hedef kitledir.

Dînî iletişimde muhtevanın "nasıl" sunulacağı ise büyük ölçüde "dil" ile ilişkilidir. Günümüzde dilin; semantik, sentaks ve pragmatik olmak üzere çeşitli boyutlarından söz edilmektedir. Bunlardan semantik boyut; sembollerin anlam bağlantıları, yani sembollerle onların temsil ettiği şeyler arasındaki ilişki ile, sentaks boyut; sembollerin anlamlı dizilişleri (imlâ, sözdizimi) ile, pragmatik boyut ise; sembollerin kullanılış amacı ve alıcı üzerindeki etkileri ile ilgilidir.⁸¹

Dini iletişimde muhtevanın "nasıl" sunulacağı meselesinde en önemli faktör dil olduğu gibi, iletişimi engelleyen faktörlerin başında da yine dil gelmektedir.

İletişimde dil engeli ya içerik ya da ilişki bazında ortaya çıkmaktadır. İçerik bazındaki engel kaynak ve hedefin aynı işaret potansiyeline sahip olmamaları veya bir başka deyişle farklı dil kodlama sistemlerine sahip olmalarıdır. İlişki bazında karşılıklı anlaşamama ise amaçlanan dil eyleminin, iletişimde bulunanlar tarafından yanlış veya değişik yorumlanması sonucu meydana gelmektedir. Bu da farklı dil kültürüne sahip olma; aynı dil kültürüne sahip olup da değişik sosyal çevrelerden gelme veya az işitme ve hiç işitmeme yani dinleme ve algılama yetersizliği gibi fizyolojik nedenlerden kaynaklanabilmektedir.⁸²

79 Fâtır 35/10.

80 Buhârî, *Edeb* 34.

81 Condon, *a.g.e.*, s. 12-13.

82 Gökçe, *a.g.e.*, s. 64-65.

İletişim engellerini iletişimin kaynağı açısından ele aldığımızda bunu, “teknik yetersizlik” ve “üslup sorunu” (deyiş-söyleyiş özelliği) olarak da anlamak mümkündür. Bu durumda “teknik yetersizlik”le ilgili engeller; mesajı düzenleme yetersizliği, kodlama yetersizliği ve sunuş yetersizliğidir.⁸³ Yani, alıcının bilgi düzeyinin, anlama kapasitesinin, ilgi ve ihtiyaçlarının dikkate alınmaması, alışılmamış ifadelerin, uygun düşmeyen misallerin ve analogilerin kullanılması, anlaşılması kolay olmayan eski deyim, terkip vs.nin kullanılması, sözcüklerin yerinde kullanılmaması, diksiyon hataları⁸⁴, sesin rengi ve müziği, dil bilgisi, hitabet, beden dili ve araç-gereç gibi konulardaki yetersizliklerdir.

“Üslup” açısından en önemli engel ise sert, katı, kaba, kırıcı, gücendirici ve güçlük çıkarıcı sözler ve tavırlardır.

Bu tespitlerden sonra görülüyor ki, dînî iletişimde kaynağın iletişim ahlâkına ilişkin temel sorumluluğu, alanında mümkün olduğunca en üst düzeyde bilgi sahibi olmasıdır.⁸⁵ Bu bilgiler doğru, tam, tutarlı ve güvenilir olmalı ve dosdoğru aktarılmalıdır. Çünkü doğruluk, sağlam bilgiye dayalı konuşmak ve adil olmak gibi nitelikler dînî iletişimde kaynağın güvenilirliği ile ilgilidir.

Kaynağın inanılır, güvenilir olması yanında uzman, saygın ve sevilen birisi olması, iletişimde şahsî çıkarı öne çıkarmaması yani samimi olması alıcıda davranış ve tutum değişikliği oluşturabilmesi için büyük önem taşımaktadır.⁸⁶

Öte yandan kaynak, savunduğu fikre önce kendisi inanmalıdır.⁸⁷ Kaynağın, mesajın içeriğine bağlılık derecesi ve o konudaki tutumlarının olumlu oluşu da oldukça mühimdir. Nitekim araştırma sonuçları dînî iletişimde kaynak durumunda olan kişilerin, alıcıların dînî tutum düzeyini etkilediği ve bunun olumlu yönde olduğunu göstermektedir.⁸⁸ O halde kaynağın inandırıcı olması, bunun için de zihin, kalp, dil ve beden birliğini, şahsiyet bütünlüğünü sağlamış olması gerekmektedir.

83 Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yay. İstanbul 2003, s. 294-296.

84 Bk. Mehmet S. Aydın, “Günümüz İrsad Hizmetinde Görülen Bazı Yanlışlıklar” *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri I*, (1-5 Kasım 1993), Ankara 1995, s. 426-432.

85 Mustafa Köylü, *Psiko-Sosyal Açından Dini İletişim*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2003, s. 114.

86 D. Krech - R.S. Crutchfield- E.L. Ballachey, *Cemiyet İçinde Fert*, çev. M. Turhan, İstanbul 1970, s. 381 vd.; J.L. Freedman- D.O.Sears - J.M. Carlsmith, *Sosyal Psikoloji*, çev. A. Dönmez, Ankara 1993, s. 350 vd.; Kağıtçıbaşı, *a.g.e.*, s. 168-172.

87 Köylü, *a.g.e.*, s. 115.

88 Bk. Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yay., Samsun 1998, s. 84, 167, 200, 238-239.

Dînî iletişimde dilin kullanımına ilişkin sorunlardan yola çıkıldığında, dilin teknik kullanımı ile ilgili olarak şu hususlara da bilhassa dikkat edilmelidir:

İyi bir hazırlık aşamasından sonra mesaj, bir plân dâhilinde bilinenden bilinmeye, kolaydan zora, basitten karmaşığa, somuttan soyuta doğru, belli bir düzen içerisinde sunulmalı ve mümkün olduğunca zengin araç-gereçle desteklenmelidir.

Sunum esnasında plân dışı ve konuyla ilgisi olmayan rastgele çağrışımlar karşısında seçici olunmalı ve maksadı aşan beyanlardan kaçınılmalıdır.

Az-öz, tane tane konuşmalı, konuşmada seslerin, sözcüklerin, vurguların, duyguların hakkını vermeye yani diksiyona özen gösterilmelidir.

Sözcükler özenle seçilmeli, doğru ve yerinde kullanılmalı, cümleler de düzgün ve dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Çok uzun ve karmaşık cümlelerden kaçınılmalı, mümkün olduğunca kısa cümleler tercih edilmelidir.

Dikkatten kaçması muhtemel önemli semboller tekrar edilmeli, bu tekrarın konunun önemine vurgu için yapıldığı muhataplara hissettirilmelidir.

İletişim dilinin kaynak ve alıcı için ortak anlamlar taşıması son derece önemlidir. "Herkes anladığı kelimeleri işitir" denilmiştir. Bu nedenle kaynak, mesajını alıcılara iletirken alıcılar ile aynı anlamı taşıyan kodlar, benzer dil işaretleri kullanılmalıdır. Bunun için de kaynak mesajını düzenlerken hem kullandığı sembollerin anlam bağlantılarını ve anlamlı dizilişlerini, hem de aynı anlamın alıcı için anlaşılabilir ve yararlı olmasına dikkat etmelidir.

Hz. Musa'nın (as), ilâhî mesajları Firavun'a tebliğ etmek için giderken yaptığı şu dua ve talep konunun önemini ortaya koymaktadır: "Rabbim! Yüreğime genişlik ver, işimi bana kolaylaştır, dilimin düğümünü çöz ki söyleyeceklerimi iyice anlayabilsinler."⁸⁹ "Kardeşim Harun, dil bakımından benden daha güzel konuşur. Onu da benimle beraber, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder..."⁹⁰

İletişimde kullanılan sembolün birden çok anlamı olması durumunda bir de "bağlam"ı net olmazsa hangi anlamda kullanıldığı anlaşılabilir. Çünkü iletişimde kullanılan her sözcüğün anlamı insan beyninde çağrışım yaptığı değerdir. Bu da daha önceki bilinenlerle yani bağlam dünyası ile ilişkilidir. Kaynak ve alıcının dil dışı toplumsal kazanımlara, kültürel birikimlere, edindikleri bilgilere, ruhsal nite-

89 Tâ-hâ 20/25-28.

90 Kasas 28/34.

likli kazanılmış her türlü deneyimlere ilişkin verilerin tümü bağlamdır. Diğer yandan aktarılan bir söylemle ilgili olarak bir sözcüğün ya da cümlenin anlaşılmasında, ondan önce ya da sonra gelen birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim ya da birimler de bağlam olarak algılanmalıdır. İletişimde alıcı, kaynağın mesajını belli bir bağlama uygun bir biçimde algılamak zorundadır. Bu da kaynağın kullandığı bağlamdır. Bunun dışındaki algılamalar yanlıştır ki bu, iletişimin gerçekleşmediği anlamına gelir.⁹¹

Bunun için eğer kaynak birden fazla anlama gelecek sembol kullanmışsa, bunu açıklayarak, kastettiği anlamı netleştirmelidir. Bir başka deyişle kodlanan mesajla kodu açılan mesajın anlam bütünlüğü gözetilmeli, yani kaynak tarafından kastedilen anlam ile hedef tarafından yorumlanan anlamın örtüşmesi sağlanmalıdır. Bunun için de kaynağın, hedeften gelen geribildirimleri izleyerek mesajının ne ölçüde algılanıp algılanmadığını, doğru yorumlanıp yorumlanmadığını tespit etmesi ve gerektiğinde mesajını buna göre yeniden düzenlemesi gerekir.

İnsanın bilişsel iletileri aktarmada temel aracı olan konuşma dili, duygu ve coşkularını dile getirmede çoğu zaman yetersiz kalabilmekte; duyguların dile getirilmesinde ve ilişkilerin belirlenmesinde daha çok sözsüz iletişim rol oynamaktadır.⁹² Bu anlamda duygusal iletişimin %90'ının sözsüz olarak beden dili ile gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir.⁹³

İnsanlar dilleri ile olduğu gibi elleri, kolları, duruşları, yüz hatları hatta giyim kuşamları ile de muhataplarına mesaj verirler. Bu bakımdan dînî iletişimde kaynak görevi yapanlar, konuşmalarında örnekler, darb-ı meseller, kıssalar, özlü sözler, kıyaslar, tasvirler, teşbihler, hikâyeler, nükteler ve benzeri sözlü dil öğeleri kadar jestler, mimikler, bakışlar, görsel nesnelere vb. sözsüz iletişim öğelerini de bir bütünlük içerisinde ve yerli yerinde kullanmalıdırlar.

Bilhassa jestler, fikirlerin aktarılmasında çok etkilidir. Çehre, bilhassa gözler ve ağız, ustalıklı yapılan yüz çizgileri, suratın gölgelenmesi, heyecanımızı, tavır ve hislerimizi ifade eder. Bunun için hareketler, kelimelerle uyumlu olmalı, jestlerle kelimeler el ele gitmelidir. Ancak jest ve mimikler yapmacık değil samimi olmalı, kendiliğinden gelişmelidir.⁹⁴

91 Günay, *a.g.e.*, s. 230-231.

92 Bk. Cüceloğlu, *a.g.e.*, s. 42; Zilhoğlu, *a.g.e.*, s. 180, 217.

93 Baltaş-Baltaş, *a.g.e.*, s. 159.

94 Nejat Muallimoğlu, *Bütün Yönleriyle Hitabet*, Avcıol Yay., 7.bs., İstanbul 2005, s. 300-301.

Keza ses de insanın tutumunu, duygularını ve iç durumunu yansıtan en değerli sözsüz iletişim araçlarından biri sayılmaktadır.⁹⁵ Ses; tonu, tınısı ve temposu ile duygularımızın en önemli aktarıcısıdır.⁹⁶ Öyleyse duygusal anlatıma çokça yer verilen dînî iletişimde ses de; sözün ve duygunun mahiyetine uygun bir tarzda ayarlanmalıdır. Bir musiki parçasında tempo nasıl yükseliyor, coşuyor ve yumuşuyorsa konuşma esnasında da sesin hacmi mesaja göre öylece artmalı, azalmalı ve değişmelidir. Konuşma boyunca aynı normal hacimli sesle konuşmak can sıkıcı ve monoton olur. Ses değişikliği, çeşitliliği ve renkliliği arttıkça dinleyicilerin ilgisini muhafaza etmek de o derece kolay olur. Söylediklerine inanarak konuşan kişilerde ses hacmi de konuşmanın akışına göre kendiliğinden değişecektir.⁹⁷

Dînî iletişimde din dilinin kullanımına da bilhassa dikkat etmek gerekir. Din dilinin kullanımında bir takım güçlükler vardır. Sözelimi din dilinin sosyal dile olan farklı anlamlardaki müşterek ifade ve kelimelerinin kullanımı iletişim problemlerine yol açabilmektedir.⁹⁸ Mesela, havf, haşyet, huşu, ittika, takva vb. kavramlar günlük dildeki "korku" sözcüğüyle açıklandığı takdirde bu, din dilinde kastedilen anlamı vermeyeceği gibi yanlış algılamalara da neden olabilmektedir.

Yine karşılığı herkes tarafından tam ve doğru olarak bilinmeyen vacip, sünnet, mekruh, mübah, müstehab, câiz vb. hüküm ifade eden terimlerin yerinde ve anlaşılır biçimde kullanılmaması ya da kâfir, müşrik, zındık, münafık, fâsık, mürted vb. sıfatların kontrolsüz biçimde kullanılması iletişim sorunlarına yol açabilmektedir.

Keza "İslâm'a göre...", "Kur'an'a göre..." şeklinde başlayan yargı ifadeleri de dînî iletişimde bir başka sorundur. Çünkü bu ifadeler beşerî söyleme ilâhî nitelik kazandırma anlamı taşır. Oysa bu şekilde başlayan ifadelerden sonra gelen açıklamalar beşerî mülhazalar ve yorumlarla doludur. Bu nedenle yukarıdaki ifadelerin yerine "Kur'an'da şöyle buyrulmuştur...", "Peygamber şöyle buyurmuştur..." ya da başka bir kaynağa dayanıyorsa sözelimi "Mecelle'de şöyle bir kural vardır..." demek uygundur.⁹⁹

95 Ken Cooper, *Sözsüz İletişim*, çev.Tunç Yatki, İlgı Yay., İstanbul 1989, s. 227; Gökçe, *a.g.e.*, s. 107.

96 Baltaş-Baltaş, *a.g.e.*, s. 31.

97 Muallimoğlu, *a.g.e.*, s. 306, 309.

98 Cebeci, *a.g.e.*, s. 231.

99 Bk. Cebeci, *a.g.e.*, ay.

Yine, dînî iletişimde sadece yaşadığımız varlık alanında yer alan olgu, olay ve nesnelere değil beş duyu ile algılanamayan metafizik alandan ve bu alandaki varlıklardan ve olaylardan da söz edilmektedir. Mesela, Allah, melek, cin, şeytan, ahiret, cennet, cehennem vb. kavramları bilinen sembollerle anlatmak kolay olmaktadır. Sonuçta bu tür varlıklar ve kavramlar hedef kitlenin kavrayış düzeyine uygun olarak teşbihli ifadelerle yani insan niteliklerine dair sözcüklerin yer aldığı bir dille anlatılabilmektedir. Nitekim Allah hakkında Kur'an ve hadislerde de bu tür semboller kullanılmaktadır.¹⁰⁰

Görüldüğü gibi dînî iletişimde dilin anlam bağlantıları, anlamlı dizilişi ve anlamların hedef kitle için anlaşılabilir ve yararlı olması yanında din dilinin doğru kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Dînî iletişimde dilin kullanımı ile ilgili diğer bir husus ise *üslup* meselesidir. Dînî iletişimde üsluptan söz edildiğinde temel yaklaşım Kur'an'ın ifadesiyle "hikmet" olmalıdır.¹⁰¹

"Hikmet" kavrayış seviyesine uygun sağlam delillerle, muhatabın aklına ve ruhu-na birlikte hitap ederek bilincini harekete geçiren, gerçeği görmesini sağlayan ve ikna eden ölçülü ve etkin bir tavidir. "Güzel öğüt" ve "mücadele" de ayette tavsiye edilen diğer yollarıdır.

Makale konumuz olan "kavl" kelimesi de Kur'an'da, yerine ve muhatabına göre değişik kelimelerle vasıflandırılmakta dolayısıyla dînî iletişimde üslubun hedef kitleye göre ayarlanması ve muhataba göre "farklı sözlerin kullanılması gereğine"¹⁰² dikkat çekilmektedir. "Kavl" çeşitleri ile ilgili olarak makalenin birinci kısmında yapılan analizler, dînî iletişim dilinde üslubun muhataplar düzeyinde belirlendiğini göstermektedir.

Mesela; herhangi bir şaibeye, dedikoduya, yanlış anlamaya ve istismara açık olan ortam ve şartlarda iletişime girildiğinde muhataplara karşı meşru, makul, örfe uygun, ciddi, ölçülü ve ağırbaşlı bir üslupla,

100 Bk. Bakara 2/115, Âl-i İmran 3/77; Taha 20/5, 39, Kasas 28/88, Fetih 48/10, Rahman 55/27, Fecc 89/22 vdğr.; Buhari, *Enbiya* 3, *Rikak* 51, *Kader* 15; Müslim, *Birr* 115; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.III, s. 178.

101 Nahl 16/125.

102 Çakan, a.g.e., s. 250.

İhtiyaç sahibi, zayıf ve aciz ya da bir takım beklentiler içinde olan muhataplara karşı gönül alıcı, hoşnut edici, nazik bir üslupla ve eğer makul ve meşru gerekçelerle bu tür kişilerle yeterince ilgilenme imkânı bulunamazsa o zaman da onlara yatıştırıcı, teselli edici, yumuşak bir üslupla,

Kanaatlerini, inançlarını, açıkça ortaya koymayan, kimliklerini ve fikirlerini gizleyen, kalpleri ile sözleri ve davranışları arasında çelişkiler bulunan muhataplara karşı durumlarını yüzlerine vurmadan ve ikiyüzlü tavırlarına aldırış etmeden terğib ve terhib motiflerini de kullanarak içlerine işleyen, düşündüren, iç dünyalarındaki çelişkileri gösteren ve vicdanlarını harekete geçiren dokunaklı bir üslupla,

Kimliğini açıkça ortaya koyan, gizli-saklı tutum ve davranışlar içine girmeyen ama aynı zamanda açıkça muhalefet gösteren muhataplara karşı kaba ve sert olmayan, incitici olmayan ama içlerine ürperti verecek ve akıllarını başlarına getirecek yumuşak bir üslupla,

Ana-baba gibi özel hukuku olanlarla ise kibar, saygılı, yüceltici, minnet duyan vefalı bir üslupla konuşmak, tavır ve davranışları buna göre tanzim etmek gerekmektedir.

Sonuç

Günümüzde iletişim araçlarının çok hızlı bir biçimde gelişmesi ile birlikte sosyal ve kültürel çevremiz oldukça genişlemiştir. Artık sadece yakın çevrelerimizle değil, aynı zamanda çok farklı değerlere ve yaşama biçimlerine sahip çevrelerle de bir şekilde iletişim ve etkileşim içerisindeyiz. Bu durum hızlı ve kontrolü zor değişimlere yol açarken, buna paralel olarak dînî iletişimin hedef kitleleri, demografik ve psikolojik özellikler bakımından farklılaşmaktadır. Bu tablo pek çok alanda olduğu gibi dînî iletişim alanında da yeni ihtiyaç ve beklentiler ortaya çıkarmaktadır.

Dini anlatma ve öğretme durumunda olan din eğitimcileri de bu gelişmelere ve ihtiyaçlara cevap verebilmek için yeni öğretim ve iletişim tekniklerini ve bu konudaki bilimsel çalışmaları yakından izlemek zorundadırlar.

Din eğitimi ve öğretimi aynı zamanda bir dînî iletişim faaliyettir. Din eğitimi ve öğretiminde "öğreten" durumunda olanlar dînî iletişimde kaynak, "öğrenen" durumunda olanlar ise hedef kitledir. Dînî iletişim, dînî mesajların kaynak ve hedef kitle arasında çeşitli kanallar kullanılarak paylaşılması sürecidir.

Bu süreci yönetmesi itibarıyla dînî iletişimde temel sorumluluk kaynağa aittir. Kaynak, sürecin başlangıcından sonuna, planlanmasından değerlendirmesine kadar

bütün aşamalarda belirleyici ve yönlendirici unsur olarak hedef kitleyi göz önünde bulundurmalıdır. Başka bir deyişle dînî iletişimde amaçları, mesajın muhtevasını, yöntem ve teknikleri, her türlü araç gereci, sözlü ve sözsüz iletişim unsurlarını hedef kitleye göre ayarlamalıdır.

Öte yandan etkili bir dînî iletişim, kaynak durumunda olanların dili kullanabilme yeterlilikleri ile yakından ilişkilidir. Zira dînî iletişimin en önemli aracı dildir. Dilde önemli olan doğruluk ve samimiyettir. Bununla birlikte iletişim sürecinin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi için aktarılan bilgi, duygu ve düşüncelerin hiçbir yanlış anlamaya, şüpheye ve çelişkiye mahal bırakmayacak biçimde bütün boyutları ile anlaşılır ve yorumlanabilir olması son derece önemlidir.

Kur'an'daki söz çeşitlerinin iletişimle ilgili olanları incelendiğinde görülmektedir ki, dînî iletişimde kullanılacak dilin özellikleri hedef kitleye göre belirlenmiştir. Hedef kitlenin değerlerine, bilgi, inanç, tutum, tecrübe, duygu, ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak bazısına bilgi ağırlıklı, bazısına ikna edici, bazısına da motive edici ve destekleyici bir iletişim dili kullanılmıştır. Hedef kitleye göre değişmeyen ise, çirkin, kırıcı ve sert üsluplardan kaçınmakla birlikte hangi şart ve durumda olursa olsun hakkı ve doğruyu söylemek olmuştur.